

ETNOLOGISKE KLIMA- OG MILJØPROBLEMER

Om virus, vildsvin og vækst

Af:
Frida Hastrup
Etnologi

ABSTRACT: Denne artikel adresserer, hvordan en etnologisk faglighed kan engagere sig i diskussioner om den igangværende klima- og miljøkrise. Gennem en behandling af det nyligt opførte vildsvinehegn tværs over Sønderjylland argumenterer artiklen for, at den måde etnologien ofte er skaleret på tillader os at stille nye og andre spørgsmål til bæredygtighedsudfordringerne, end dem som fx landbruget, politikere og interesseorganisationer sædvanligvis stiller.

NØGLEORD: svineproduktion, etnografi, viden, klima, vækst, bæredygtig, levedygtighed

I denne lille artikel vil jeg adressere spørgsmålet om, hvad etnologisk arbejde kan byde på i den nuværende klima- og miljøkrise. Det er det, jeg sætter min faglighed ind på: grøn omstilling og bæredygtighed. At vi kommer derhen er det, jeg vil yde et fagligt bidrag til, uanset hvor beskedent det måtte være.

En grøn omstilling til en mere bæredygtig fremtid anser jeg i sig selv for et ukontroversielt mål – det er vedtaget ved lov efter folketingsvalget i 2019, der af mange blev betegnet som et ’klimavalg’. Men spørgsmålet er, hvad etnologi så har at byde på i det stykke? For at tale om det vil jeg opholde mig ved et etnografisk eksempel – en lille historie, der rummer nogle store perspektiver. Og jeg vil komme med et to-ledet svar på, hvad etnografisk arbejde med klima- og miljøproblematikker i mine øjne kan. Dette vil jeg gøre ved at foreslå, hhv. en metodisk og en mere indholdsmæssig eller analytisk dimension for etnografisk klima- og miljøarbejde. Jeg vender tilbage til disse to indsatsområder om lidt.

Først lidt mere baggrund. I de sidste mange år har jeg arbejdet med miljø og klima gennem forskellige empiriske nedslag: frugtplantagedrift i Norge, minedrift i Grønland, brunkulsudvinding i Danmark, og naturkatastrofer i Indien. Men på det seneste har jeg kastet mig over dansk landbrugsproduktion for at se, hvordan nogle af de presserende klima- og miljøproblematikker tager sig ud i en sektor, der af mange aktører anses for hjerteblod i den nationale økonomi, og som i hvert fald fylder godt op i det danske landskab, hvad enhver der har fløjet henover Danmark har kunnet konstatere. Og hvor vi efter samme aktørers udsagn slet og ret er verdensmestre, både i kraft af og på trods af vores lidenhed. Og – ikke mindst – for at se nærmere på en sektor, hvor der beviseligt er en stor klima- og miljømæssig belastning.

Dette har ført mig til blandt andet at dykke ned i sagen om det såkaldte vildsvinehegn, der blev vedtaget i 2018 og opført i løbet af 2019. Og det er en historie om det, jeg gerne vil fokusere på her. I en højde af halvanden meter og udført i såkaldt kraftig stålmåtte, strækker hegnet sig over 70 kilometer hen over Sønderjylland langs den dansk-tyske grænse. Det er selvfølgelig visse steder gennemskåret af færdselsårer (under hensyn til Schengenaftalen) og vandløb og er også forsynet med små åbninger for hver 100 meter, så smådyr kan passere.

Hegnets formål er at holde strejfende vildsvin sydfra ude af landet. Og hvorfor så det? Jo, da det første spadestik til hegnet blev taget i januar 2019, sagde daværende miljø- og fødevarerminister, Jakob Ellemann-Jensen, at der var mindst 11 milliarder gode grunde til at opsætte hegnet. Med det tal refererede han til de 11 mia. kroner, som Danmark årligt eksporterer grise for til lande uden for EU. De strejfende vildsvin udgør en potentiel risiko for smitte med afrikansk svinepest – en meget smitsom sygdom, som er ufarlig for mennesker, men som kan overføres fra vilde svin til tamgrise. Den kan smitte ved direkte kontakt mellem smittede dyr. Men den kan også tage langt

større geografiske hop gennem menneskers flytten rundt på foder og strøelse og ved ufuldstændig rengøring af fx transportvogne. Også jægere, der tager på vildsvinejagt i områder med udbrud, ville kunne tage virus med sig rundt via kontamineret udstyr og i vildt kød. Afrikansk svinepest kan desuden overføres via inficeret mad, som flyttes fra steder med virus, og det gælder også forarbejdede madvarer. Dette er så vidt vides den hidtil mest udbredte smittevej for de udbrud, man siden ca. 2014 har set i det østlige Europa: altså at mennesker har medbragt inficeret mad og smidt rester fra sig, fx på en rastepads, ramt ved siden af skraldespanden, hvorefter et 'lokalt' vildsvin spiser resterne og tager smitten med sig – så langt som det nu når, inden det efter al sandsynlighed dør af sygdommen.

Det lader dog ikke til, at det er bekymring for vildsvinenes velbefindende, at Afrikansk svinepest skal bekæmpes. Tværtimod. Hegnet var en del af en samlet indsats overfor Afrikansk svinepest og er ledsaget af regler, der blandt andet intensiverer jagt på vildsvin i Danmark. Der skal ganske enkelt ikke være nogen bestand af vildsvin i landet; det er myndighedernes og landbrugserhvervets mål. Problemet er selvfølgelig, at der er fare for, at evt. inficerede vildsvin smitter de opdrættede grise. Hvis der konstateres så meget som ét tilfælde af Afrikansk svinepest i Danmark blandt vilde eller tamme svin, lukker eksporten af danske grise til lande uden for EU ned med øjeblikkelig virkning og kan først genoptages efter en anseelig karantæne. Heraf ministerens 11 mia. gode grunde. Og hvis et konstateret tilfælde er i et vildsvin, er karantænen ekstra langvarig, fordi det bliver meget svært at dokumentere, at der ikke er udbrud længere.

Disse gode grunde uagtet, var andre aktører mindre overbeviste om denne grænsedragning i processen, der ledte op til hegnets etablering. Gennem en proces med høringsrunder osv. fik også skeptikere lov at give deres besyv med. Danmarks Naturfredningsforening var bekymrede for, at det ville gå ud over andre dyrearter, og det har siden vist sig, at hjortevildt kan sidde fast i hegn med brækkede knogler til følge. I deres høringssvar og siden i et brev til EU-kommissionen anførte Naturfredningsforeningen, at de mente hegnet i strid med EU's habitatsdirektiv, der skal sikre sammenhængende naturområder og vildtkorridorer – altså en art dyrenes fri bevægelighed i EU. Naturfredningsforeningen påpegede samlet set, at det bogstaveligt talt er 'overkill' med et så omfattende hegn, når nu mennesker udgør den primære risiko for, at smitten flyttes over grænsen, og vildsvinene således kun er et kortlivet reservoir for virus. Det blev desuden anført, at vildsvin kan svømme og dermed forcere den dansk-tyske grænse uden om hegn ad forskellige vandveje.

Det interessante er her, at det primært er hegnets effektivitet og bivirkninger, der er omdrejningspunktet for indvendingerne. Foreningen kritiserede fx også, at der ikke var fastsat et tidspunkt eller nogle kriterier for, hvornår hegnet skal pilles ned igen.

Min pointe er her, at dette jo kun er én måde at tænke på hegnet og det, det indhegner. Det forhold, at vi fortsat skal kunne eksportere millioner af grise til den anden side af jorden, er ikke til diskussion. Men der kunne man jo også have taget fat. I lige præcis den intensiverede svineindustri, der skaber problemer for biodiversitet og som får medicin og tungmetaller til at sive ud i naturen. Denne aktivitet er dog ikke rigtig en del af problemet – i denne sammenhæng heller ikke for Naturfredningsforeningen. Industrien figurerer primært som 'eksport' eller som 'arbejdspladser'. En del af min motivation ved at undersøge klima- og miljøspørgsmål i hjertet af dansk primærproduktion er præcis dette: At det giver anledning til at undersøge, hvad det er for en levedygtighed der anses for selvfølgelig og for hvem.

Det, som interesserer mig her, er, hvordan det problem, som vildsvinehegnet skal løse, overhovedet indkredses. Problemet er tydeligvis ikke, at vi har en intensiveret griseproduktion, der lever af at flytte kød jorden rundt. Men muligvis, at nogle af vores forholdsregler for at beskytte denne rammer skævt.

Dette er ikke tænkt som en ligefrem kritik af de enkelte landbrugere, men derimod som et eksempel på, at der altid er et perspektiv i den viden og de historier, der bliver lagt frem. Og netop bevidstheden om dette forhold – at der er et perspektiv i ethvert udsagn – udgør i mine øjne en af nøglerne til, hvad etnologi har at sige til klima- og miljøspørgsmål. Det er tydeligvis ikke kun flere facts om global opvarmning, der skal få skub i forandringerne, men en anden måde at tænke på disse facts. Og her må alle veje afsøges og udfordres, også dem, der virker naive og nemt kan fejles af bordet med henvisning til fx arbejdspladser.

Hvis vi nu med denne første akt af vildsvinehistorien i mente vender tilbage til spørgsmålet om, hvad etnologisk arbejde med klima- og miljøspørgsmål kan, vil jeg som nævnt foreslå, at der dels er et metodisk bidrag, dels et analytisk eller substantielt:

Først til det metodiske: Skalaen for det meste etnologiske arbejde er menneskets skala, altså en ikke-systemisk tænkning, hvor specifikke menneskers situerede ideer om et fænomen – stort eller småt – danner udgangspunkt. Dette indebærer et blik for 'lille' etnografisk specificitet, også selvom emnet er globale klimaforandringer. Som jeg ser det, medfører denne situerede tilgang en

frihed og en forpligtelse til at rette en konstant opmærksomhed mod spørgsmålet om, hvilke historier, vi gerne vil have frem og synliggjort med vores fag. Min forslag er altså, at vi aktivt kan bruge den måde, vores fag ofte er skaleret på, til at tage et hvilket som helst træk ved en felt frem, uanset om det fx i en industriel logik er en bagatel eller et grundlagsproblem, og uanset om det fx for en statistisk betragtning er signifikant eller ej.

Etnografi bliver i denne udgave ikke noget, der handler om andre mennesker, andre verdensopfattelser eller forestillinger, men en aktivitet, der indebærer en løbende og prøvende samtale om de ting i verden, vi som feltarbejdere finder vigtige, eller som vi undrer os over, at andre ikke anser for vigtige.

Hvis jeg vender tilbage til mit gennemgående eksempel: Hegnet er ikke det eneste tiltag for at bryde smittekæderne for Afrikansk svinepest. Også en informationskampagne fra Fødevarestyrelsen er sat i værk. Denne oplyser om smitteveje og angiver forholdsregler – fx karantæneeregler, vask og desinfektion af jagtudstyr osv. Dette informationsmateriale er udgivet på dansk, men også på blandt andet russisk og polsk, fordi dansk landbrug har en del udenlandsk arbejdskraft.

Man har også indført en certificeringsordning for de vaskestationer, der skal rengøre lastbiler til transport af grise, således at enhver griseproducent kan tjekke den enkelte lastvogn, der skal afhente grise. Foruden det omtalte vildsvinehegn, er der således et meget fintmasket net af procedurer rundt om denne potentielle risiko for smitte. Igen er det dog et spørgsmål om, hvilken historie, der trækkes frem, og hvad problemet, der skal løses, overhovedet er. Det er ikke, at biler, dyr, mennesker og dermed eventuelt vira flyttes rundt i verden, men snarere hvordan man kan sikre sig, at disse omfattende røkonomier forløber så forsvarligt som muligt.

Og her er vi ved en af de indholdsmæssige indsigter for etnografisk arbejde med klima- og miljøspørgsmål: Nemlig at vi som etnologer og antropologer kan tillade os at udfordre et ekstremt gennemgribende vækst-narrativ, som fremsætter, at fremskridt og altså vækst er de naturlige motorer i verdens gang – som antropologen Anna Tsing (2015) formulerer det: fremskridtet som referenceramme afgør hvilke dele af nutiden, der fører til fremtiden. Resten falder så at sige ud af historien som trivialiteter.

Men det, som vores faglighed (som altså bliver udviklet og delt gennem feltarbejdet) så kan bidrage med, er at udvikle og forfine et sprog og en samtale for disse trivialiteter. Et sprog som ikke falder i sandt/falsk, stort/småt, griseri/rent, objektivt/farvet, vådt/tørt. Og som på den måde som gør os klogere på de valg og fravalg og veje, vi som samfund beslutter os for at gå, og på de historier, vi som etnologer vælger at trække frem.

Vores kolleger fra de naturvidenskabelige fag bliver ofte mødt og målt med et ret enstrengt vidensbegreb og dermed med en bevisbyrde i forhold til at afslutte diskussionerne om disse spørgsmål. Hvad er så det rigtige at gøre i forhold til Afrikansk svinepest eller andre problemer, der kan opstå i intensive produktionslandskaber?

Det lyder muligvis naivt, men efter min opfattelse er det afgørende, at vi tillader flere svar og flere spørgsmål i stedet for blot at stole på, at mere viden skal afgøre vejen frem. Vi har som samfund haft naturvidenskabelig viden om fx klimaforandringer i generationer, og selvom videnskaben naturligvis gradvist er blevet klogere på mange sammenhænge, mangler vi som offentlighed stadig at reagere adækvat, hvis målet er bæredygtighed (jf. Willig og Blok 2020). Et vidensbegreb, der fortæller os, at mere viden automatisk fører til bedre og mere bæredygtige løsninger, er således ikke i sig selv handlingsanvisende; dette må kvalificeres af andre måder at vide noget om sammenfiltringen af mennesker og omgivelser.

Det, jeg har villet pege på med vildsvinehegnseksemplet og med disse overvejelser, er, at den igangværende klima- og miljøkrise får følgende spørgsmål til at presse sig på – og det er den indholdsmæssige dimension, jeg nævnte før: Hvilke levedygtigheder skaber vores handlinger og for hvem? Og hvad er det for organismer, som vi gør 'dræb-bare' – i dette tilfælde for at beskytte smågrise, som først skal slagtes, når det er opportunt? Dette kunne stilles som et spørgsmål om 'det gode liv arter i mellem'. Hvad er det for enheder, der underforstås, beskyttes eller udgrænses i behandlingen af landskaber, miljøer, organismer, arter, økologier?

Her er i hvert fald en historie, hvor enheder som Danmark, eksport, 11 mia. kroner, invasive arter, osv. ikke umiddelbart er til diskussion. Afrikansk svinepest er som nævnt dog ikke det eneste problem, man kunne trække frem i denne historie – og det løfterige ved en etnologisk faglighed er vel, at den ved sit perspektiv er fri til at se på såvel store som små komponenter i dansk svineproduktion uden at lade sig hæmme af, om disse komponenter for andre betragninger er

store eller små. Og dermed også uden at lade sig hæmme af fantasier om vækst og fremskridtets naturalisering.

Litteraturliste:

- Tsing, Anna (2015): *The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, Princeton University Press
- Willig, Rasmus og Anders Blok (2020): *Den bæredygtige stat*, Hans Reitzels Forlag

